Prezentism și mizerabilism în proza douămiistă românească

Adina DINIȚOIU

Academia Română
Romanian Academy
Personal e-mail: adinadinitoiu@yahoo.com

Presentism and Miserabilism in the Prose of the 2000 Generation

The main characteristic of the regime of historicity (a term coined by the French historian François Hartog) during 1990-2000 is the focus on the present, on presentism (again a term coined by François Hartog), with its various forms of recovery of the past, and less on the future. Thus, presentism is the expression of an arrested transition (from communism to democracy and capitalism), of a crisis, of a post-revolutionary disillusion and disappointment. A social, economic and political crisis that young people experienced more acutely – this fact is reflected in the prose of the 2000 generation (those writers who made their debut at the beginning of the 2000s).

Keywords: regime of historicity, presentism, the misery of reality/miserability, prose of the 2000 generation, communism, post-communism

În discutarea peisajului literar românesc de după 1990, am ales să aplic un concept propus de istoricul francez François Hartog, anume „regimul de istoricitate" („le régime d'historicité") – un concept istoric (dar și cultural, în fond, inclusiv la Hartog) care mi se pare foarte util și adecvat pentru modul în care proza românească postdecembristă se raportează la temporalitate, la istorie și memorie (așa cum sunt ele definite în istoriografia contemporană)[1]. Căci după 1990, fie că vor sau nu, scriitorii – tineri și mai puțin tineri – pornesc la drum cu o „moștenire" – căderea comunismului, revoluția din decembrie 1989 – și cu toate manifestările unei vechi traume (comunismul), iar acestea vor trebui „acomodate" în prezentul – foarte amestecat – social și politic al primilor ani postcomuniști (dar și mai târziu), ca fundal al romanelor și prozei scurte de după '90. Revoluția din 1989 reprezintă pentru noi, în termenii lui Hartog, o „breșă", o „falie" în regimul de temporalitate. Raportarea la trecut se schimbă în mod esențial în literatură – nu mai vorbesc aici de studiile istorice, sociale sau mentalitare, care nu intră, însă, decât tangențial în sfera de preocupări a lucrării de față –, și în mare, pentru a simplifica, avem de-a face cu două tendințe evidente: pe de o parte, escamotarea, ignorarea mergând până la negarea trecutului (comunist), în proza tinerilor „mizerabiliști" douămiiști, iar pe de alta, recuperarea trecutului, reîntoarcerea la trecut prin activarea memoriei individuale și/sau colective (în proza unor scriitori din generații mai vechi). În orice caz, cred că dominanta regimului de istoricitate al perioadei 1990-2000 este dată de accentul pe prezent, pe *prezentism*, cu diverse forme de recuperare a trecutului, și mai puțin pe viitor. Prezentismul este, în acest caz, expresia unui blocaj în tranziție (de la comunism la democrație și capitalism), a unei crize, a unei deziluzii și dezabuzări postrevoluționare. O criză socială, economică și politică, pe care o resimt poate cel mai acut tinerii – și asta se vede în proza așa-numită douămiistă (a scriitorilor debutați la începutul anilor 2000).

Or *regimul de istoricitate* este un concept care-mi permite să observ – în literatura română contemporană – această dinamică (greu de fixat),

acest flux, acest balans între trecut-prezent-viitor ca fețe ale temporalității în romanele de după ’90. E un concept dinamic, care implică prezența tuturor celor trei categorii temporale, dar cu o dominantă – cu accentul pe una dintre ele – în funcție de perioada istorică traversată. În postmodernitate, în globalism, observă Hartog, accentul cade pe prezent – cu varianta lui excesivă, despre care voi vorbi mai jos, *prezentismul* („le présentisme”) –, tot așa cum în istoria literară (universală) se vorbește astăzi de spațializare, de predominanța unei dimensiuni orizontale, transnaționale, globaliste. Prezentul este și el, în cele din urmă, o marcă a orizontalului sau, dacă vreți, a suprafeței, a superficiei, a „frivolității”.

După război, în Europa Occidentală – scrie François Hartog – se instituie tot mai mult o ordine a prezentului, începând cu existențialismul francez, care face o critică a progresului și pune accentul pe acțiune, pe angajamentul în prezent (de înțeles după deziluziile războiului); urmează anii ’60, mai ’68, deziluziile și criza economică a anilor ’70: „Le slogan «oublier le futur» est probablement la contribution des *Sixties* à un renfermement extrême sur le présent. Les utopies révolutionnaires, progressistes et futuristes, ô combien, dans leur principe, mais aussi passéistes et rétrospectives (les barricades révolutionnaires et la Résistance), devaient opérer désormais dans un horizon qui ne dépassait guère le seul cercle du présent: «Sous les pavés, la plage» ou «Tout, tout de suite» proclamaient les murs de Paris, en mai 1968. Avant que ne s’y écrive peu après «*No future*» (s.a.), c’est-à-dire plus de présent révolutionnaire. Vinrent , en effet, les années 1970, les désillusions ou la fin d’une illusion, le délitement de l’idée révolutionnaire, la crise économique de 1974, l’inexorable montée du chômage de masse, l’essoufflement de l’État-providence, construit autour de la solidarité et sur l’idée que demain sera meilleur qu’aujourd’hui, et les réponses, plus ou moins désespérées ou cyniques, qui toutes, en tout cas, misèrent sur le présent, et lui seul. Rien au-delà. Mais il ne s’agissait plus exactement ni d’épicurisme ou de stoïcisme, ni de présent messianique”[2].

Trebuie spus că prin „epicurism” și „stoicism” François Hartog definește două forme antice de „prezentism” (de punere a accentului pe momentul prezent), în timp ce „prezentul mesianic” este temporalitatea creștinismului (axat pe trăirea într-un prezent care are în perspectivă mântuirea, venirea lui Mesia). Spre deosebire de toate aceste forme de existență în prezent, prezentismul occidental debutat după război și accentuat de criza economică și socială a anilor ’70 (a se vedea fenomenul șomajului de masă), este unul „cinic” ori „disperat” – iar el seamănă foarte mult, la distanță de aproape 30 de ani, cu ceea ce se întâmplă în România postrevoluționară și postcomunistă la începutul anilor 2000: criză economică și socială, o „tranziție” nesfârșită marcată de persistența/rezistența vechilor structuri (comuniste), sărăcie, șomaj, iar pentru tineri, în special – lipsa unui job și a perspectivelor de viitor. E cazul, așadar, „mizerabilismului” din literatura română a anilor 2000 (Ionuț Chiva, Adrian Schiop, Dan Sociu ș.a.), în care apar tineri dezabuzați, blocați într-un prezent mizer, stagnant, al gesturilor cotidiene, elementare, prin forța lucrurilor. Tinerii protagoniști se refugiază – cu cinism și disperare (vorba lui Hartog) – în băutură și „jemanfișism”, într-un soi de „hedonism” – aflat încă la începuturi – și într-o superficialitate născută din anxietate, din teama de ceea ce le poate rezerva viitorul. Iată și un exemplu, proza *Vorbește Alex* din volumul *Boddah speriat (povestiri)* al lui Ionuț Chiva, apărut în 2014 la Editura Polirom (în colecția „Ego. Proză”).

Vorbește Alex, proza cea mai bună a volumului (și cea mai lungă, de altfel) este, cu siguranță, o proză mai veche (vezi referințele la mess, la lipsa mobilului etc.), ce se încadrează perfect în tiparul „douămiismului“: naratorul-personaj este, așadar, Alex, un alter ego al scriitorului (un personaj aici înșelat de iubită, Svetlana), iar textul este, aș zice, o autoficțiune „ca la carte“: el mixează elemente biografice, practică stilul oral, limbajul e colocvial și pe alocuri argotic (argoul tinerilor „cool“), iar atitudinea pe care el o ilustrează în ansamblu e aceea specifică „generației“ 2000 (termenul apare chiar la Ionuț Chiva, voi reveni asupra lui): criză existențială și identitară (hrănită și de familii scindate, de noncomunicare), revoltă, un „hedonism” al prezentului care ascunde depresia, lipsa de sens și de perspective, superficialitatea asumată din frica – declarată la Chiva – de profunzime, de privirea în perspectivă, de îmbătrînire.

Cîteva citate revelatorii: „N-am vorbit toată viața nimic cu ai mei”; „nicăieri nu ești tu”; „Ce-o fi în capul lui (al unui bătrîn, *n.m.*) sau al maică-mii, ce mai mișcă acolo după scurtcircuitare, aș putea să mă gîndesc la asta vreodată fără să-mi fie frică?”; „singurătatea, nefericirea, tristețea”. Sau: „mă gîndeam, deja beat, la generația mea (care înseamnă prietenii mei) hedonistă, lipsită de «profunzime», prin care nu înțelegeam vreo aplecare înspre hermeneutică, ci mai degrabă «profunzime» în sensul de manual în care imaginea unui copac reflectată în apă are mai mult volum decît în sine”. Din același registru, din aceeași zonă a „douămiismului” fac parte – în volum – și prozele *În anul morții*, în care protagonist este Ted, scriitorul cincuagenar, divorțat, cu o fetiță – proză a cărei replică este chiar cea de mai sus (*Vorbește Alex*), dar și *Liniștea și lumina*, cu un titlu cu trimitere la Faulkner (protagoniști Alex și Svetlana), sau *Munca ne-a mîncat tinerețea și asta este ce am muncit*.

Revin acum la prezentismul cinic și disperat de

François Hartog # 1/2 - 12/2012

MENTION OBLIGATOIRE : Photo Philippe Matsas © Flammarion

La fourniture de cette image ne vaut aucunement cession des droits sur ladite image.
Toute modification ou altération de l'image est interdite sans autorisation expresse de l'auteur de l'image. Les droits de reproduction et de représentation de cette image sont cédés par Philippe Matsas à Flammarion SA et ses départements et marques, pour la presse et la promotion des ouvrages de l'auteur (utilisation avec achat d'espace incluse), pour tous pays, toutes langues.
Toute autre utilisation est strictement interdite. Pour tout autre usage, il vous appartient de vous rapprocher de Flammarion SA.

Sursă foto: https://aussitotdit.files.wordpress.com/2013/10/hartog_francois_1_2.jpg

care vorbește Hartog: el se potrivește foarte bine douăMiiștilor români și marchează un moment specific al societății românești postcomuniste, care se va întoarce – vom vedea – zece ani mai târziu, odată cu criza economică provocată de crash-ul financiar din 2008; între timp, se dezvoltă și în România un adevărat hedonism consumerist, puternic alimentat de noile mentalități corporatiste ale societății de consum. În cazul douămiiștilor, refuzul obstinat al memoriei – al memoriei colective, al trecutului comunist – însoțește acest marasm al prezentului cenușiu. „Le chômage contribue lourdement à une clôture sur le présent – scrie Hartog – et à un présentisme, cette fois, pesant et désespéré. Le futurisme s'est abîmé sous l'horizon et le présentisme l'a remplacé. Le présent est devenu l'horizon. Sans futur et sans passé, il génère, au jour le jour, le passé et le futur dont il a, jour après jour, besoin et valorise l'immédiat. De cette attitude les signes n'ont pas manqué. Ainsi, la mort a été de plus en plus escamotée"[3].

Deocamdată, în proza mizerabilistă de la începutul anilor 2000, escamotarea morții ori refuzul de a privi în față îmbătrânirea echivalează cu o suprimare a timpului din motive de anxietate, de spaimă, de lipsă de perspective – un fel de „politică" a struțului, garnisită cu cinism și dezabuzare. În deceniul care a urmat, însă, s-a dezvoltat și în România – odată cu instalarea serioasă a corporațiilor și o anumită ameliorare a nivelului de trai –, o societate de consum destul de puternică ce a început să aibă reflexele dictate de consumerismul capitalist occidental: cultul tinereții perpetue, refuzul îmbătrânirii, hedonismul și în genere o obsesie legată de timp, de controlul său absolut care echivalează, în fond, cu suprimarea lui, grație tehnologiei, Internetului și transmiterii informației în așa-numitul „timp real". Toate aceste comportamente – consideră istoricul francez, pe bună dreptate – definesc „o experiență larg împărtășită a prezentului" („une expérience largement partagée du présent") și schițează „unul dintre regimurile de temporalitate ale prezentului"[4]. „Noul spirit al capitalismului[5]", la începutul anilor 2000, e definit cam așa: „Dans ce progressif envahissement de l'horizon par un présent de plus en plus gonflé, hypertrophié, il est bien clair que le rôle moteur a été joué par l'extension rapide et les exigences toujours plus grandes d'une société de consommation , où les innovations technologiques et la recherche de profits de plus en plus rapides frappent d'obsolescence les choses et les hommes de plus en plus vite. Productivité, flexibilité, mobilité deviennent les maîtres mots des nouveaux managers"[6]. Și în literatura română, după un scurt moment de revoltă anarhistă, de teribilism, de „jemanfișism" (cum s-a spus), confuzia și debusolarea postdecembriste au fost înlocuite de „noul spirit al capitalismului", tradus, pe de o parte, în parvenitism și acumularea de bani, iar pe de alta – în hedonismul consumerist de import occidental.

Trecuți – la sfârșitul anilor '90 – pe la Cenaclul Litere al Universității din București (condus de Mircea Cărtărescu), așa-numiții „fracturiști" (după numele revistei *Fracturi*, în care și-au publicat textele de poezie și proză, și mai ales *Manifestul fracturist*, scris de poetul Marius Ianuș și de poetul, prozatorul și dramaturgul basarabean Dumitru Crudu) au reprezentat – la începutul anilor 2000 – momentul de revoltă și de nonconformism prin excelență. Gestul lor avea, în epocă, cel puțin două explicații: pe de o parte, era vorba despre o revoltă literară – cu adresă directă la tradiția literară autohtonă, și în special la scriitura optzeciștilor (Mircea Cărtărescu, mentorul Cenaclului Litere, era el însuși un optzecist de frunte, iar așa numiții nouăzeciști sunt, în mare parte, foști cenacliști, puternic influențați

de optzecism); pe de altă parte, fronda fracturiștilor (sau douămiiștilor, căci ei reprezintă nucleul tare al douămiiștilor) este și o reacție la contextul socio-economic al primului deceniu postcomunist – șomajul, tranziția confuză, economia deficitară, sărăcia, lipsa de perspective pentru tineri. Fronda douămiiștilor este, așadar, pe de o parte estetico-literară, iar pe de alta, existențială. Ea este, în orice caz, o reacție prea puțin surprinzătoare a generației tinere de scriitori, într-un climat socio-economic tulbure, în care se confruntă iluziile democratice și capitaliste ale celor abia ieșiți din comunism cu dezamăgirile acelorași – plus impasul tinerei generații – în fața unei „tranziții" lungi și chinuitoare. Și totuși, reacțiile criticii *en titre*, a criticilor din generațiile mai vechi la literatura douămiiștilor sunt, în general, negative. Nicolae Manolescu consideră literatura tânără drept o „literatură egoistă și egocentristă, senzuală, superficială, interpretând libertatea cuvântului ca pe o libertate a expresiei, de unde spectrul frecvent pornografic"[7]. Dan C. Mihăilescu – un critic de vârsta optzeciștilor (deși diferit ca opțiuni estetice) – vorbește și el despre o „revoltă de limbaj" la douămiiști, ca și despre „deprimism, mizerabilism, pansexualism și egocentrare patologică"[8]. Ambii critici (deși din generații și formații diferite) denunță „egocentrismul" și „egocentrarea" din literatura milenariștilor, centrarea pe eu – printre altele, punerea în paranteză a socialului, punerea accentului se sexualitate etc. – văzută ca „patologică" (Dan C. Mihăilescu). Exhibarea sexualității este și ea taxată, prin termeni peiorativi ca „pansexualism" (Dan C. Mihăilescu) ori „spectru frecvent pornografic" al expresiei (N. Manolescu – care consideră că libertatea cuvântului, proaspăt căpătată, duce, în cazul lor, la limbaj pornografic). Or tinerii scriitori nu fac decât să marcheze o atitudine de revoltă perfect justificată și încadrabilă în noul context postcomunist: revolta față de vechile mentalități pudibonde și rigide întreținute de comunism (față de sexualitate, de pildă), dar și de o tradiție literară ea însăși pudibondă (tot N. Manolescu este acela care observă undeva lipsa unei tradiții a literaturii erotice și a unui limbaj literar pe măsură, în literatura noastră). Pe de altă parte, centrarea pe eu marchează și lipsa de perspective sociale, blocajul, marginalizarea mai mult sau mai puțin asumată a tinerilor scriitori, la începutul anilor 2000.

Din punctul meu de vedere, momentul de revoltă pură și dură – marcat de scriitori ca Ionuț Chiva, Adrian Schiop, Ioana Baetica & Co, la începutul anilor 2000 – are o *relevanță multiplă*, nu numai (și nu neapărat prioritar) socială și existențială, ci și *literară*, iar această revoltă este, în mod clar, favorizată de contextul proaspetei libertăți de expresie, dar și al proaspetei deziluzii/dezabuzări (social-economice, ulterior și politice) instalate după căderea comunismului,

Adrian Schiop
Sursă foto: http://i.ytimg.com/vi/iXQW-us_hqY/maxresdefault.jpg

începând cu anii '90. „Miza milenariștilor" este, în egală măsură, literară – e vorba de o *frondă literară programatică*, așa cum se vede în *Manifestul fracturist* (scris de Marius Ianuș și Dumitru Crudu) –, nu așa cum notează Andrei Terian, referindu-se la poezia douămiiștilor: „Esențială pentru noua generație este schimbarea frontului de luptă. Miza milenariștilor pare a fi doar în subsidiar literară"[9]. Or, o nouă generație milenaristă în literatură nu poate avea mize literare „doar în subsidiar"; ele sunt, dimpotrivă, de prim-plan, și se traduc în limbaj (literar) dezinhibat, anti-livresc (asumat; sursele literare sunt mereu, cu grijă, „ascunse" în textele lor), atitudine literară de avangardă (deconspirarea tuturor convențiilor, poziționarea în opoziție cu tradiția literară) frizând anarhismul[10].

La începutul anilor 2000, prezentismul este – așa cum spuneam – mai degrabă o stagnare/ o blocare în prezent, o lipsă de perspectivă; hedonismul vine ceva mai târziu, odată cu consumerismul, cu redresarea economică (ce ține până în 2008, când se declanșează marea criză financiară mondială). Proza tinerilor douămiiști se rezumă, adeseori, la cotidianul cel mai tern, la gesturile elementare ale vieții de zi cu zi (de regulă ale unui „eu" narator) și la un minimalism stilistic (refuzul estetismului, al tropilor, al stilului căutat). Revolta lor socială și existențială tradusă în centrarea pe prezent nu se formulează, însă, numai în raport cu un viitor incert (lipsit de perspective), ci și cu trecutul comunist, a cărui memorie – deformată de ideologie – tinerii scriitori o refuză programatic. Există, la ei, un refuz al memoriei (trecutului) ca gest de frondă (distanțare brutală de tot ce a însemnat comunismul), dar și de dezabuzare (față de istoria rescrisă, manipulată ideologic de comunism). Nu va trece mult până când se va putea vorbi – în proză – și despre un refuz al trecutului ca reacție la gestionarea defectuoasă, după 1990, a memoriei colective și a „moștenirii" comuniste (dosariadele, lustrația etc.).

Dar să nu uităm că – dintr-o perspectivă a științelor comunicării – focalizarea pe prezent este și un mod de raportare la existență aflat în relație directă cu mediile de comunicare dominante ale societății

actuale (Internetul, mediul on-line), care face ca orice eveniment să fie perceput ca aparținând exclusiv momentului prezent. Douămiiștii se situau, practic, în România, la începutul acestei „ere" a on-line-ului (comunicau pe Messenger, nu apăruse încă Facebook-ul, proliferarea blogurilor era încă la început, la fel și a site-urilor și revistelor on-line): „(...) Dacă timpul își generează propriile medii, atunci mesajul mediului este adresat de către timp. *Time is the message*. Pentru mediile moderne, mesajul este următorul: «contează și, în fond, există ceea ce se întâmplă acum, contează și există lumea construită în jurul lui *acum*» (*modernitas*, cuvânt din latina medievală, făcea referire, direct temporală, la *oamenii de acum*). Or, toate aceste medii (ziarele, televiziunea etc. – mai ales Internetul, adaug eu) ne prezintă o lume a lui «acum»"[11].

Acknowledgement

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului "Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

Note:

1. François Hartog, „Ordres du temps, régimes d'historicité", „Présentisme plein ou par défaut ?" (2011), în Régimes d'historicité. Présentisme et expérience du temps, Paris, éditions du Seuil, 2003, 2012.
2. François Hartog, op. cit., cap. 4. „Mémoire, histoire, présent", subcap. „La montée du présentisme", pp. 155-156.
3. Loc. cit., pp. 156-157.
4. Id., p. 157.
5. Luc Boltanski, Ève Chiapello, Le Nouvel esprit du capitalisme, Éd. Gallimard, Paris, 1999.
6. François Hartog, loc. cit., p. 156.
7. Nicolae Manolescu, Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 1453.
8. Dan C. Mihăilescu, Literatura română în postceaușism. II. Proza. Prezentul ca dezumanizare, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 16.
9. În Caiete critice nr. 2-3 (208-209)/ februarie-martie 2005, p. 84.
10. Florina Pîrjol rezumă astfel trăsăturile generale ale douămiiștilor, în raport cu optzeciștii și nouăzeciștii: „Față de optzeciști, care făceau uz de livresc, ironie, cofraje estetizante, intertextualitate sau față de nouăzeciști, care și ei rămân bine ancorați în perimetrul estetic (deși literatura lor respiră în permanență aerul unei revolte împotriva comunismului, fiind construită cumva antifrastic față de acesta), milenariștii, deși diferiți și profund individualiști, își dezvoltă un profil inconfundabil, reductibil la câteva însușiri-tip: lipsa de complexe, ludicul exacerbat, limbajul licențios și argotic, neglijența căutată, abolirea oricăror convenții, completa dezideologizare, refuzul sistemului, fronda ostentativă dusă până în pânzele albe ale unui «anarhism» literar" (Carte de identități, cap. „Generația 2000: portret de grup", p.153, Ed. Cartea Românească, București, 2014).
11. Arthur Suciu, Discursul autonom. Strategii de comunicare, cap. I, „Discursul heteronom și preeminența mediilor de comunicare", Ed. Institutul European, Iași, 2013, pp. 65-66. Pentru termenii în italic din paranteză, autorul citează: Matei Călinescu, Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism, ediția a II-a, revizuită și adăugită, traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, traducerea textelor din „Addenda" de Mona Antohi, Ed. Polirom, Iași, 2005, p. 28.

Bibliography:

Boltanski, Luc, Chiapello, Ève, *The New Spirit of Capitalism*, Éd. Gallimard, Paris, 1999.

Hartog, François, *Regimes of historicity. Presentism and Experiences of Time*, Paris, éditions du Seuil, 2003, 2012 (chap. „Orders of Time, Regimes of Historicity", „Full Presentism or By Default?" (2011), chap. 4. „Memory, history, present", subchap. „The Ascent of Presentism")

Manolescu, Nicolae, *The Critical History of Romanian Literature. 5 centuries of Literature*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.

Mihăilescu, Dan C., *Romanian Literature after Ceaușescu's Regime. II. Prose. The Present as Dehumanization*, Editura Polirom, Colecția „Collegium. Litere", Iași, 2006.

Pîrjol, Florina, *Book of Identities*, Editura Cartea Românească, București, 2014 (chap. „2000 Generation: group portrait").

Suciu, Arthur, *The Autonomous Discourse. Communication Strategies*, Editura Institutul European, Iași, 2013 (chap. I, „The Heteronomous Discourse and the Preeminence of the Communication Media").

Terian, Andrei, „What is Essential to the New Generation is the Shift in the Battle Field. Millennials' Literary Stake Only Seems to Be Secondary", în *Caiete critice* nr. 2-3 (208-209)/ februarie-martie 2005.